

rar Kerbelâ'ya dönüp Muhammed Bâkır Bihbehânî'den icâzet aldı.

Bahrülulûm Meşhed'deki İmam Rızâ Tûrbesi'ni ziyaret etmek üzere 1772'de İran'a gitti. Bu arada İsfahan ve Horasan gibi önemli ilim merkezlerine uğrayıp asrın büyük âlimleriyle icâzet mübadelesinde bulundu. Ayrıca karşılaştığı birçok yahudinin müslüman olmasına vesile oldu. Horasan'da yaklaşık yedi yıl kadar Seyyid Mirza Mehdi-i İsfahânî'nin derslerine devam etti. Şiîler'de ilk defa kullanıldığı görülen "bahrü'l-ulûm" lakabının kendisine bu hocası tarafından verildiği söylenir. 1779 yılında Necef'e döndü ve aynı yıl hac vazifesini ifa etmek üzere Haremeyn'e gitti. Burada iki yıl kalarak ders ve fetva verdi. 1791 (veya 1793) yılında Muhammed Bâkır Bihbehânî ölünce Irak ve İran'daki bütün Şiîler'in yegâne dinî otoritesi haline geldi. Necef'te geniş bir ders halkası olan Bahrülulûm, hayatının sonlarına doğru sağlığının bozulması üzerine derslerine son verdi ve 1797 yılında burada vefat etti.

Aralarında Şeyh Ca'fer Kâşifü'l-Gitâ, Muhammed Cevâd el-Âmilî, Seyyid Muhammed Mücâhid, Şeyh Esedullah et-Tüsterî gibi âlimlerin de bulunduğu birçok talebe yetiştiren Bahrülulûm'un tek oğlu olan Seyyid Muhammed Bürüci'dî onun seviyesine çıkamamakla beraber şöhret bulmuş bir âlimdir.

Bahrülulûm'u çağdaşlarının birçoğundan ayıran özelliklerden biri onun süfî meşrepli olmasıdır. Kerâmet sahibi olduğuna inanılan Bahrülulûm'un "sâhibü'z-zamân" (on ikinci imam) ile birçok defa görüştüğü ve hatta bir mülâkatında onun tarafından kucaklandığı Şiîler'ce söylenir. Bahrülulûm dervişleri sever ve korurdu. Diğer Şiî âlimlerin aksine meşhur bir Ni'metullahî dervîşi olan Nûr Ali Şah'ı **tekfir*** etmemekte direnmiş ve onu ölüm tehlikesinden kurtarıp Kerbelâ'dan gizlice ayrılmasını sağlamıştır.

Eserleri. Dinî bilgilerin yanı sıra matematik ve astronomi de bilen, Arapça ve Farsça şiir söyleyen Bahrülulûm'un başlıca eserleri şunlardır: 1. *el-Fevâ'idü'r-ricâliyye*. Daha çok hadis ricâlinden bahsedilen biyografik bir eserdir. Muhammed Sâdık Bahrülulûm ve Hüseyin Bahrülulûm tarafından *Ricâlü's-seyyid bahrü'l-'ulûm* adıyla dört cilt halinde yayımlanmıştır (Tahran 1363 hş.). 2. *ed-Dürretü'l-behiyye*. Manzum bir fıkıh usulü kitabıdır. Muhtelif baskıları vardır (Tahran 1247, 1296, 1304, 1307, 1320, 1329;

Tebriz 1292 [*ed-Dürretü'l-manzûme* ile birlikte]). 3. *ed-Dürretü'l-manzûme*. Bu da fıkha dair manzum bir eserdir. Birkaç baskısı mevcuttur (Tahran 1247, 1304, 1320; Tebriz 1292, 1307; Necef 1377). 4. *el-Fevâ'id fi mühimmâtü'l-uşûl* (Tahran 1271). 5. *el-Manzûmât fi'r-ricâl* (Tahran 1306). 6. *Hâşiyetü Me'âlimi'l-uşûl* (Tahran 1316).

Bahrülulûm'un basılmış eserlerinin dışında çoğunluğu fıkha dair yirmi kadar kitap ve risâlesi de bulunmaktadır (bunların isimleri ve bulundukları kütüphaneler için bk. Bahrülulûm-i Tabâtabâî, I, 92-95).

BİBLİYOGRAFYA :

Bahrülulûm-i Tabâtabâî, *Ricâlü's-seyyid bahrü'l-'ulûm: el-Fevâ'idü'r-ricâliyye* (nşr. M. Sâdık Bahrülulûm-Hüseyin Bahrülulûm), Tahran 1363 hş., I, 11-118; Nûr Ali Şah, *Cennâtü'l-vi-şâl* (nşr. Cevâd Nûrbahş), Tahran 1348 hş., nâşirin girişi, s. V-VI; Muhammed b. Süleyman et-Tunûkabûnî, *Kışaşü'l-'ulemâ'*, Tahran, ts., s. 168-174; Muhammed Bâkır el-Hansârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Tahran 1304/1887, s. 677; Mirza Hüseyin en-Nûrî, *Müstedrekü'l-vesâ'il*, Tahran 1321/1903, III, 384; *Reyhânetü'l-edeb*, I, 234-235; Hânâbâ, *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Çâpt-yi Arabî*, Tahran 1344 hş., s. 297, 357, 360, 683, 921; Hamid Algar, *Religion and State in Iran, 1785-1906: The Role of the Ulama in the Qajar Period*, Berkeley 1969, s. 57, 59, 66, 69; Ali Devvânî, *Aka Muhammed Bâkır b. Muhammed*, Tahran 1363 hş., s. 171-187; *A'yânü's-Sî'a*, X, 158-163.

HAMİD ALGAR

BAHS

(bk. BAHİS).

BAHŞEL

(بحشل)

Ebû'l-Hasen Eslem
b. Sehl b. Selm er-Rezzâz el-Vâsîfî
(ö. 292/905)

Muhaddis ve tarihçi.

Hayatı hakkında bilgi yoktur. Pirinç sattığı, başka bir rivayete göre ise Rezzâzî'n (pirinççiler) mahallesinde oturduğu için Rezzâz lakabıyla anılır. "Zenci" mânasına gelen Bahşel lakabını ne sebeple aldığı bilinmemektedir. Anne tarafından dedesi olan muhaddis Vehb b. Bakıyye, ayrıca Muhammed b. Ebân el-Vâsîfî, Muhammed b. Sabbâh el-Cergerâî gibi muhaddislerden hadis okudu. Kaynaklar kendisinden hâfızası kuvvetli, güvenilir ve muteber bir hadisçi olarak bahsediler.

Bahşel'in Vâsîfî şehri tarihine dair olan *Târîhu Vâsîfî* adlı eseri G. Avad tarafın-

dan neşredilmiştir (Bağdad 1967, Beyrut 1986). Müellif bu eserinde Vâsîfî ve çevresinin ilk devir tarihi hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Vâsîfî'la ilgili din bilgileriyle hadis râvilerini tabakalara ayırmakta, kronolojik sıra ile her biri hakkında bilgi vermekte ve rivayet ettikleri hadisleri sıralamaktadır. Eserde ilk tabakayı Vâsîfî'a gelen ashâb-ı kirâm teşkil etmektedir. *Târîhu Vâsîfî*, râvilerin güvenilirliklerini tesbit etmek açısından hadis âlimleri için çok önemli bir kaynaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, VI, 127-128; Zehbî, *A'lamü'n-nübelâ'*, XIII, 553; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, II, 664; a.mlf., *Mizânü'l-ittidâl*, I, 211; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 388; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 289; *Keşfü'z-zunûn*, I, 309; *İzâhu'l-meknûn*, I, 218; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 210; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 210; Ziriklî, *el-A'lam*, I, 298; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, II, 253; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 94, 166, 484; a.mlf., "Bahşal", *EJ*² (İng.), I, 949.

ABDÜLKERİM ÖZYAYIN

BAHŞI

Eski ve yeni Türk lehçelerinde "rahip, kâtip, hekim, şair" gibi anlamlara gelen bir terim.

Eski Uygur metinlerinden itibaren çeşitli Türk lehçelerinde **bakşı** (Uygur), **bahşı** (Çağatay), **bahşı, bağşı** (Türk), **bakşı, baksa** (Kırgız-Kazak) şeklinde rastlanan bu kelime diğer Altay dillerinde de **bahşı** (Moğol) ve **bakşı** (Mançu) olarak geçer. Kelimeye Moğol istilâsından sonra XIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar tarihî bir terim olarak rastlanır. Hatta XIII. yüzyıl İran şairlerinden Pür Bahâ-yi Câmî'nin bir kasidesinde de bu kelime geçmektedir.

Kelimenin yakın zamanlara kadar Sanskritçe **bhikşudan** (dilenci ve gezginci Budist rahibi) geldiği sanılmıştır. Ancak Ramstedt, Schmidt ve Pelliot kelimenin Çince'den Moğolca'ya geçtiğini söylerlerken Radloff bunun Türkçe **bak** kökünden geldiğini ileri sürmüştür.

Aslı henüz aydınlanmayan ve Uygur metinlerinde "Budist rahibi" mânasına gelen bu kelime, Moğol devletlerinin Müslümanlığı kabulünden sonra, "Uygur harflerini ve edebî Türk ve Moğol dillerini bilen kâtip" anlamında, XVI. yüzyılda ise "hekim, cerrah" mânasında kullanılmıştır. Bahşı kelimesi, XIV. yüzyıldan başlayarak Moğol geleneğini sürdüren Celâyirîler, Timurlular ile Kazan, Kı-

rım hanlıklarında ve Bâbürlüler'de de "kâtip" mânasında geçmiştir. Hazar ötesi Türkmenler'i arasında "koşuklar, yani şiirler okuyan şair" mânasını taşıyan kelime, Hîve ve Buhara'da "halk şair çalgıcısı"nı ifade etmektedir. Bahşı kelimesine müslüman Kırgız-Kazaklar arasında bahsı, bahşı ve bahsa şekillerinde hâlâ rastlanmaktadır. Bunların kullandıkları müzik aleti (kopuz) bir çeşit viyolonsel olup yay ile çalınmaktadır.

Bahşı kelimesi Azerbaycan ve Anadolu Türkleri arasında ise yaygın olarak kullanılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Reşidüddin, *Histoire des Mongols de la Perse* (nşr. ve trc. Quatremère), Paris 1836, s. 184-199; Radloff, *Das Schamantum und sein Kultus*, Leipzig 1885, s. 60 vd.; Ebü Bekir Divayev, *İz Oblasti Kirgizskih verovaniy, Bakuy, hak. lekar i koldun*, Kazan 1899; F. W. K. Müller, *Uiguri-ca*, Berlin 1922, III, 46; IV, 4, 6, 26, 30, 113; B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimat Teşkilâtı* (trc. Abdülkadir İnan), Ankara 1987, s. 264; M. Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatının Menşei", *MTM*, IV (1331), s. 21-25, 57 vd.; a.mlf., "Bahşı", *İA*, II, 233-238; B. Spuler, "Bakhsî", *El²* (İng.), I, 953; a.mlf., "Bahşı", *İDMİ*, IV, 135-136.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

BAHŞİ

(بخشى)

Muhammed b. Muhammed
el-Bahşî el-Halvetî
(ö. 1098/1687)

**Halvetiyye tarikatının
Bahşîyye kolunun kurucusu.**

1038'de (1628) Halep yakınlarındaki Bekfelün köyünde doğdu. Bazı kaynaklarda doğduğu köye nisbetle Bekfelünî diye anılır (Brockelmann, *GAL*, II, 397). Amasya'dan Suriye'ye göç eden büyük dedesi Ahmed el-Bahşî tanınmış bir sûfî, tefsir ve fıkıh âlimi idi (Taşköprizâde, s. 413). Bahşî ilk dinî bilgileri çocukluğunu geçirdiği Halep'te babasından öğrendi. Daha sonra Şam'a giderek devrin tanınmış âlimlerinden dinî ilimleri tahsil ettikten sonra Halep'e döndü ve oraya yerleşti. Halep'te müftü Muhammed Hasan el-Kevâkibî'den fıkıh ve hadis dersleri aldı. Bir süre sonra talebe okutmaya başladı ve bazı risâleler telif etti. Bu arada Halvetî-Cemâlî şeyhlerinden İhlâs b. Nasruddin'e intisap ederek sülûk*ünü tamamladı. 1675'te Anadolu'ya gitmek üzere Halep'ten ayrıldı. Anadolu'yu dolaşarak İstanbul'a kadar gitti. Burada Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa'nın ilgi ve teveccühünü kazandı. Halep'e döndüğünde vefat etmiş bulunan şeyhinin ma-

kamına geçti. Bir süre irşad faaliyetinde bulunduktan sonra yerine oğlu Muhammed'i bırakarak hacca gitti. Hac sonrası Halep'e dönmeyip Mekke'ye yerleşti. 5 Rebülâhîr 1098'de (18 Şubat 1687) burada vefat etti ve Hz. Hatice'nin kabri yakınlarına defnedildi.

Tarikat silsilesi Halvetiyye'nin Cemâliyye koluna ulaşan Şeyh Bahşî'ye, tasavvuf tarihi kaynaklarında Bahşîyye adlı bir tarikat nisbet edilmektedir. Harîrîzâde'nin tövbe, iman, İslâm, evrâd ve ibadete dayalı beş esası olduğunu söylediği bu tarikatın yaygınlık derecesi hakkında bilgi yoktur.

Eserleri. 1. *Şemsü'l-mefâhir*. Muhammed b. Yahyâ et-Tâzeffî'nin (ö. 963/1556) Abdülkâdir-i Geylânî'nin menâkıbına dair *Qalâ'idü'l-cevâhir* (Kahire 1303) adlı eserinin zeylidir (Kahire 1326). 2. *Reşehâtü'l-meddâd fî mâ yete'alleku bi's-şâfinâtî'l-ciyâd*. At yetiştirilmesiyle ilgili olan bu eser Râgıb et-Tabbâh tarafından neşredilmiştir (Halep 1930). 3. *Risâle fi tefsîri Sebbihi'sme rabbike'l-a'îlâ*. A'lâ sûresinin tefsiri olup Sadrazam Kara Mustafa Paşa'ya ithaf edilmiştir (Brockelmann, *GAL*, II, 397).

Şeyh Bahşî'nin bu eserleri dışında kaynaklarda *Şerhu'l-Bürde*, *Şâfiye nazmü'l-Kâfiye*, *Hâşiye 'ale'l-Î'râbi'l-Kârî* adlı üç eseri daha zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 413; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, IV, 208-211; Harîrîzâde, *Tib-yân*, I, vr. 107^b-108^b; *Tomar-Halvetiyye*, s. 89-90; Râgıb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebi's-sehba'*, Halep 1342, VI, 402-406; Serkis, *Mu'cem*, I, 583; Brockelmann, *GAL*, II, 397; *Suppl.*, II, 490; Ziriklî, *el-A'îlâm*, VII, 65.

NİHAT AZAMAT

BAHŞİŞ

(بخشش)

Türk-İslâm devletlerinde hükümdarların, çeşitli vesilelerle maiyetlerinde hizmet edenlere; yeni tahta geçtiklerinde devlet hazinesinden maaş alanlara; ilk sefere çıkışları münasebetiyle de askerlere dağıttıkları para (bk. CÜLÜS; İN'AM; PİŞKEŞ).

BAHŞİYYE

(بخشى)

**Halvetiyye tarikatının
Muhammed b. Muhammed el-Bahşî'ye
(ö. 1098/1687)
nisbet edilen bir kol
(bk. BAHŞİ).**

BAHT

(بخت)

**İlâhî iradenin insanlar için çizdiği
hayat programı anlamında
kullanılan bir terim.**

Semavî dinler başta olmak üzere köklü inanç ve düşünce sistemleri kâinatı yaratan ve yöneten Tanrı'nın sınırsız bir ilim, irade ve kudrete sahip olduğunu genellikle kabul etmişlerdir. Kâinatın bütün nesne ve olayları O'nun bu yetkin sıfatlarının ilgi alanı içindedir. Dolayısıyla tek başına her bir insanın, ayrıca insanların oluşturduğu toplumların hayat programı kaçınılmaz bir şekilde ilâhî ilim ve iradenin belirlediği çizgi üzerinde yürümek durumundadır. Şüphe yok ki Allah dilediğini yapan, her hâlûkârda iradesini yürütendir (bk. Âl-i İmrân 3/40; el-Mâide 5/1). Öte yandan beşerî arzuların sınırsız denecek kadar çok olmasının yanında hayatta gerçekleşme imkânlarının sınırlı olduğu da gözlenmekte ve bilinmektedir. Bu sebeptir ki insanlar fiilen gerçekleştiremedikleri veya gerçekleştirmesinin zor olduğunu sandıkları önemli işleri kader denen ilâhî programa bağlamışlardır. Türkçe'de bu duygu ve düşünceleri dile getiren **baht**, **talih**, **kısmet**, **nasip** ve **kader** gibi kelimeler yer almış, bu kelimelerle oluşan çeşitli deyimler doğmuştur.

Tercih edilen görüşe göre Farsça'dan Arapça'ya da geçmiş bulunan baht, "iyi ve kötü olayların bağlı bulunduğu insan üstü program" anlamına geliyorsa da daha çok sevindirici olaylar için kullanılmaktadır. Aynı mânaya gelen talih ise Arapça tâlî (الطالع) kelimesinin Türkçe'de aldığı şekildir. Tâlî "yükselen, ortaya çıkan", güneş ve ay için kullanıldığında "doğan, tecelli eden" gibi anlamlara gelir. Astroloji ile meşgul olanlar, belli yıldızların görünmesine bağlı olarak vuku bulacağını tahmin ettikleri olaylara da tâlî demişlerdir. Buna göre talih, "insan irade ve kudretinin ötesinde gelecekte gerçekleşecek olan bir program"dır; başka bir deyişle, "kaderin daha çok iyi yönde olmak üzere bir tecellisi"dir. Arapça'da "pay, hisse, bölüşülen şeyin belli bir kısmı" anlamına gelen kısmet ile nasip kelimeleri de Türkçe'de aynı maksatla kullanılmaktadır. Kısmet "bölmek, bölüşmek" anlamındaki kasm ve iktisâm kelimeleriyle bağlantılıdır. Bir âyette, "Dünya hayatında onların geçimliklerini biz taksim ettik" (ez-Zuhuruf 43/32) denilmektedir. Buna göre kısmet,